অধ্যায় ১ ঃ অসমত বিৰচিত সংস্কৃত কাব্য

অধ্যায় গাঁথনি

১.১ উদ্দেশ্য

১.২ পৰিচয়

১.৩ ধর্মশাস্ত্র অথবা স্মৃতিশাস্ত্র

১.৩.১ তন্ত্র সাহিত্য

১.৪ পুৰাণ সাহিত্য

১.৫ নাটক

১.৬ ব্যাকৰণ

১.৭ কাব্য

১.৭.১ শ্রীকৃষ্ণলীলামৃতম্

১.৭.২ সতী জয়মতী

১.৭.৩ শ্লোকমালা

১.৭.৪ পতাকান্নায়

১.৭.৫ প্রকামকামৰূপম্

১.৭.৬ অবিনাশি

১.৭.৭ কবিকৌতূহলম্

১.৭.৮ প্রশস্তিমূলক কাব্য

১.৭.৯ ব্যঞ্জনাপ্রপঞ্চসমীক্ষা

১.৭.১০ অনূদিত কাব্য

১.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১.৯ অধিক জানিবলৈ

১.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- অসমত ৰচিত কিছুমান সংস্কৃত কাব্যৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব পাৰিব
- ভাৰতবর্ষত সংস্কৃত চর্চাৰ ক্ষেত্রত অসমৰ অৱদান সম্পর্কে আভাস লাভ কৰিব
- কাব্যসমূহত নিহিত হৈ থকা কাব্যিক উপাদানসমূহৰ লগত পৰিচিত হ'ব পাৰিব
- অসমৰ সংস্কৃত কবিসকলৰ লগত চিনাকি হ'ব পাৰিব।

১.২ পৰিচয়

সংস্কৃত ভাষা-সাহিত্য আৰু ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ প্ৰসাৰত প্ৰাগৈতিহাসিক কালৰে পৰা অসম প্ৰদেশে গুৰুত্বপূৰ্ণ অৱদান আগবঢ়াই আহিছে। বৰ্তমানৰ অসম প্ৰদেশখনে প্ৰাচীন আৰু মধ্যযুগত প্ৰাগ্‌জ্যোতিষ-কামৰূপ নামেৰে প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰিছিল বুলি শতপথ ব্ৰাহ্মণ, মহাভাৰত, ৰঘুবংশ তথা সমুদ্ৰগুপ্তৰ এলাহাবাদ শিলালিপি আদিত বিভিন্ন তথ্য উপলব্ধ হয়। সংস্কৃত ভাষা-সাহিত্যই ৰাজকীয় পৃষ্ঠপোষকতাত সমৃদ্ধি লাভ কৰিছিল, বিশেষকৈ প্ৰাচীন অসমত ৰচিত শিলালিপি আৰু তাম্ৰলিপিসমূহে অসমত সংস্কৃত চৰ্চাৰ চহকী ঐতিহ্যৰ স্বাক্ষৰ বহন কৰে। প্ৰাচীন অসমৰ পাল বংশ, বৰ্মন বংশৰ ৰজাসকলে সংস্কৃত সাহিত্যৰ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰত মনোনিৱেশ কৰিছিল। আহোম ৰাজত্বৰ সময়ছোৱাত বিভিন্ন পণ্ডিতে বিভিন্ন কাব্য-নাটক ৰচনা কৰিছিল। বিভিন্ন শিলালিপি আৰু তাম্ৰলিপিৰ পৰা এইটো জনা যায় যে ভাস্কৰবৰ্মা, পুৰন্দৰপাল, ধৰ্মপাল প্ৰভৃতি নৃপতিয়ে কাব্য চৰ্চা অব্যাহত ৰাখিছিল। ৰাজকীয় পৃষ্ঠপোষকতাত তাম্ৰশাসন আৰু শিলালিপি ৰচনাৰ পৰম্পৰা ঊনবিংশ শতিকাৰ আদি ছোৱালৈ প্ৰসাৰিত আছিল। তদুপৰি প্ৰাচীন অসমত স্মৃতি, জ্যোতিষ, তন্ত্ৰ, আয়ুৰ্বেদ, ব্যাকৰণ, পুৰাণ, ছন্দ বিষয়ক বিভিন্ন শাস্ত্ৰ চৰ্চাৰ পৰম্পৰালৈ লক্ষ্য কৰি সেই সময়ত সংস্কৃত শাস্ত্ৰৰ অধ্যয়ন - অধ্যাপনা বিস্তৃতভাৱে হৈছিল বুলি ক'ব পাৰি।

এই অধ্যায়টোত আমি অসমত প্ৰাচীন, মধ্য আৰু আধুনিক যুগত ৰচিত সংস্কৃত কাব্যৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰিম। অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি অসমত ৰচিত সংস্কৃত কাব্য তথা সেইবোৰৰ ৰচক সম্পৰ্কে সম্যক জ্ঞান লাভ কৰিব। উক্ত কাব্যসমূহত নিহিত বিভিন্ন পৰিভাষা তথা কাব্যিক উপাদানৰ সৈতে পৰিচিত হ'ব পাৰিব।

১.৩ ধৰ্মশাস্ত্ৰ অথবা স্মৃতিশাস্ত্ৰ

প্ৰাচীন কামৰূপত স্মৃতিশাস্ত্ৰৰ বিশেষ চৰ্চা হৈছিল। কামৰূপৰ পণ্ডিতসকলে স্মৃতিশাস্ত্ৰ বা ধৰ্মশাস্ত্ৰৰ গভীৰ চৰ্চাত মনোনিবেশ কৰিছিল। স্মৃতিশাস্ত্ৰসমূহৰ কিছুসংখ্যক প্ৰকাশিত হৈছে যদিও বহুবোৰ পাণ্ডুলিপি অৱস্থাতে আছে। প্ৰাচীন অসমত ৰচিত উল্লেখযোগ্য স্মৃতিশাস্ত্ৰ কিছুমান হ'ল— ধৱলাচাৰ্যৰ 'ধৱলসংগ্ৰহ', সৎকৰি বিশ্বেশ্বৰৰ 'স্মৃতিসমুচ্চয়', অন্ধুকভট্টৰ 'অন্ধুকসংহিতা'। মধ্যযুগৰ অসমত স্মৃতিশাস্ত্ৰ ৰচনাৰ পৰম্পৰা অব্যাহত আছিল। ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ স্মৃতিশাস্ত্ৰকাৰ নীলাম্বৰাচাৰ্যই কেবাখনো স্মৃতিশাস্ত্ৰ প্ৰণয়ন কৰি যশস্যা লাভ কৰিছিল। ইয়াৰ ভিতৰত তেওঁৰ 'কালকৌমুদী'ত বিভিন্ন ধৰ্মীয় উৎসৱ-পৰ্ব আদিৰ শুভ সময় নিৰূপণ কৰা হৈছে। মধ্যযুগৰ স্মৃতিশাস্ত্ৰকাৰ দামোদৰমিশ্ৰই পাঁচটা পৰিচ্ছেদত 'গংগাজল' ৰচনা কৰে। ইয়াত প্ৰায়শ্চিত্ত, বিবাহ, ব্ৰত, শ্ৰাদ্ধ, অশৌচ আদি বিভিন্ন বিষয় আলোচনা কৰা হৈছে। ধৰ্মশাস্ত্ৰখনৰ জৰিয়তে মধ্যযুগৰ কামৰূপীয় সমাজখনৰ প্ৰতিফলন ঘটিছে। কামৰূপীয় স্মৃতিশাস্ত্ৰকাৰসকলৰ ভিতৰত অন্যতম পীতাম্বৰ সিদ্ধান্তবাগীশ ভট্টাচাৰ্যই ওঠৰখন স্মৃতিশাস্ত্ৰ ৰচনা কৰে। তাৰ ভিতৰত 'দণ্ডকৌমুদী' (ন্যায়িক বিধি সম্বলিত গ্ৰন্থ) আৰু 'প্ৰেতকৌমুদী' (চন্দ্ৰগ্ৰহণ আৰু সূৰ্যগ্ৰহণ সম্পৰ্কীয় তথ্য সম্বলিত গ্ৰন্থ) উল্লেখযোগ্য।

জানি থোৱা ভাল

ধর্মশাস্ত্র

ধর্ম-অর্থ-কাম-মোক্ষ এই চাৰিটা পুৰুষার্থৰ ভিতৰত মানৱ জীৱনৰ পথ প্রদর্শক তথা নিয়ন্ত্রকৰূপে ধর্মৰ প্রাধান্য স্বীকাৰ কৰা হয়। ধর্ম প্রতিপাদক শাস্ত্রকে ধর্মশাস্ত্র বুলি কোৱা হয়। ধর্ম শব্দৰ অর্থ অতি ব্যাপক। সংস্কৃত 'ধৃ' ধাতুৰ লগত 'মন্' প্রত্যয় যোগ হৈ 'ধর্ম' শব্দৰ নিষ্পত্তি হৈছে। 'ধৃ' ধাতুৰ অর্থ ধাৰণ কৰা। ধাৰণৰ পৰাই ধর্ম। ইয়াত ধাৰণ কৰাৰ অর্থ ধৰি ৰখা, স্থিৰ কৰি ৰখা, আশ্রয় দি ৰখা ইত্যাদি। কর্ত্তব্য-অকর্ত্তব্যৰ বোধ প্রদান কৰি সকলো লোককে সুৰক্ষা প্রদান কৰা সর্বজনগ্রহণীয় শাস্ত্রই দৰাচলতে ধর্মশাস্ত্র। ধর্মশাস্ত্রক 'স্মৃতি' বুলিও কোৱা হয় (শ্রুতিস্তু বেদো বিজ্ঞেয়ো ধর্মশাস্ত্রং তু বৈ স্মৃতিঃ — মনুস্মৃতি, ২/১০)। ভাৰতবর্ষত স্মৃতিশাস্ত্র প্রণয়নৰ সুদীর্ঘ পৰম্পৰা আছে। ভাৰতীয় ঋষিসকলে মানৱ সমাজৰ সর্বাংগীণ কল্যাণ সাধনৰ বাবে স্মৃতিশাস্ত্র প্রণয়ন কৰিছিল। স্মৃতিশাস্ত্রসমূহৰ ভিতৰত 'মনুস্মৃতি', 'যাজ্ঞবল্ক্য স্মৃতি', 'পৰাশৰ স্মৃতি', 'নাৰদ স্মৃতি' আদিয়েই প্রসিদ্ধ। স্মৃতিশাস্ত্রসমূহত ব্রাহ্মণাদি চতুর্বর্ণৰ কর্ত্তব্য, সংস্কাৰ, তীর্থস্থান, দান, দেৱপূজা, ব্রত, উপবাস আদিৰ বর্ণনা পোৱা যায়। জ্ঞাত বা অজ্ঞাতভাৱে কৰা কু-কর্মৰ নিবৃত্তিৰ বাবে প্রায়শ্চিত্ত ব্যৱস্থা স্মৃতিসমূহে নিৰূপণ কৰিছে। ভাৰতবর্ষত হিন্দুসকলৰ ধর্মীয়, সামাজিক আচাৰ-অনুষ্ঠানত স্মৃতিশাস্ত্রসমূহৰ প্রভাৱ পৰিলক্ষিত হয়।

১.৩.১ তন্ত্র সাহিত্য

এসময়ত কামৰূপ তন্ত্র সাধনাৰ কেন্দ্র স্থল আছিল। তন্ত্রপুথিসমূহত বিভিন্ন আখ্যান-উপাখ্যান, ঐতিহাসিক, ভৌগোলিক তথা সাংস্কৃতিক উপাদান উপলব্ধ হয়। 'বৃহদ্‌গবাক্ষতন্ত্র'ত মধ্যযুগৰ অসম প্রদেশখনক তিনিটা ভাগত বিভক্ত কৰিছে- জল্পীশ, কামাখ্যা, দিক্কৰবাসিনী। আনুমানিক পঞ্চদশ শতিকাৰ 'হৰগৌৰীসংবাদ'ও প্রাচীন কামৰূপত ৰচিত হৈছিল। অজ্ঞাত কবিৰ দ্বাৰা ৰচিত গ্রন্থখনক ২৩টা পটলত বিভক্ত কৰি শিৱ মাহাত্ম্য প্রকাশ কৰিছে। ইয়াৰ দ্বাৰা অতি প্রাচীন কালৰে পৰাই অসমত শৈৱতত্ত্বই এক গুৰুত্বপূর্ণ স্থান অধিকাৰ কৰা গম পোৱা যায়। তন্ত্র সাহিত্যৰ ভিতৰত 'যোগিনীতন্ত্র'ৰ স্থান অতি উল্লেখযোগ্য। মধ্যযুগত ৰচিত গ্রন্থখন দুটা ভাগত বিভক্ত হৈছে- পূর্বখণ্ড আৰু উত্তৰখণ্ড। ভাৰতবর্ষ তথা কামৰূপৰ ৰাজনৈতিক ইতিহাসৰ বিশ্লেষণমিশ্রিত এই তান্ত্রিক গ্রন্থ। 'যোগিনীতন্ত্র' অসমৰ সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক ইতিহাস অধ্যয়নৰ কাৰণে এখন অপৰিহার্য গ্রন্থ। গ্রন্থখনত কামৰূপক চাৰি ভাগত ভাগ কৰিছে- ৰত্নপীঠ, কামপীঠ, স্বর্ণপীঠ আৰু সৌমাৰপীঠ। প্রাচীন অসমৰ শাক্ত আৰু শৈৱ ধর্মীয় পৰম্পৰাই গা কৰি

উঠা প্রত্যক্ষ হয়। অন্যান্য বিষয়ৰ লগতে 'যোগিনীতন্ত্র'ত কোঁচসকলৰ প্রথম ৰজা বিশ্বসিংহৰ ক্ষমতা লাভ, কোঁচ আৰু আহোমসকলৰ সংঘাতৰ কথা উল্লেখ আছে।

১.৪ পুৰাণ সাহিত্য

মধ্যযুগত ৰচিত **'কালিকাপুৰাণ'** অষ্টাদশ উপপুৰাণৰ ভিতৰত অন্যতম। নব্বৈটা অধ্যায়যুক্ত গ্রন্থখনত শাক্তধর্মৰ মতবাদ, দর্শন আদিৰ আলোচনা পোৱা যায়। পুৰাণখনত বিভিন্ন অধ্যায়ত শক্তি মাহাত্ম্য বিশেষভাৱে বর্ণিত হৈছে। সকলো কাব্যিক গুণেৰে মণ্ডিত কাব্যখনত কামাখ্যাদেৱী আৰু তেওঁৰ বিভিন্ন ৰূপৰ মাহাত্ম্য তথা অচর্নাৰ বিধি উপস্থাপন কৰা হৈছে। কামৰূপৰ নদ-নদী, মঠ-মন্দিৰ, তীর্থস্থান প্রভৃতিৰ বর্ণনাৰে সমৃদ্ধ এইখন পুৰাণ। কালিকা পুৰাণৰ মতে, প্রাচীন কামৰূপৰ দীঘ এশ যোজন আৰু প্রস্থ ত্রিশ যোজন, ইয়াৰ সীমা পূৱে দিক্কৰ বা দিক্রং নদী আৰু পশ্চিমে কৰতোয়া নদী পর্যন্ত বিস্তৃত। **স্বল্পমৎস্যপুৰাণ** নামৰ উপপুৰাণখন কামৰূপতে ৰচিত হৈছিল। **বিষ্ণুধর্মোত্তৰপুৰাণ** আৰু **ধর্মপুৰাণ** আনুমানিক খ্রীষ্টীয় ত্রয়োদশ শতিকাত কামৰূপত ৰচনা হয়।

জানি থোৱা ভাল

পুৰাণ ঃ

'ঋগ্বেদ', 'অমৰকোষ', 'বায়ুপুৰাণ', 'মৎস্যপুৰাণ' আদিত পুৰাণ শব্দটো প্রাচীন অর্থত ব্যৱহৃত হৈছে। অমৰ সিংহই অমৰকোষত পুৰাণ শব্দই পুৰণি আখ্যানকে বুজায় বুলি উল্লেখ কৰিছে। পুৰাণৰ সংখ্যা অষ্টাদশ বুলি 'দেৱী ভাগৱত'ত উল্লেখ পোৱা যায়। সেইবোৰ হ'ল— ব্রহ্ম, পদ্ম, বিষ্ণু, বায়ু, ভাগবৎ, নাৰদীয়, মার্কণ্ডেয়, অগ্নি, ভৱিষ্য, ব্রহ্মবৈৱর্ত, বৰাহ, লিংগ, স্কন্দ, বামন, কূর্ম, মৎস্য, গৰুড় আৰু ব্রহ্মাণ্ড। 'মৎস্যপুৰাণ' অনুসৰি পুৰাণৰ পঞ্চ লক্ষণ হ'ল- প্রাথমিক সৃষ্টি, সংহাৰ আৰু জগতৰ পুনর্সৃষ্টি, দেৱতা আৰু ঋষি-মুনিসকলৰ বংশাৱলী, মন্বন্তৰ (একোজন মনুৰ সময়) আৰু ৰাজবংশবোৰৰ আখ্যান-উপাখ্যানবোৰ।

সর্গশ্চ প্রতিসর্গশ্চ বংশো মন্বন্তৰানি চ।
বংশানুচৰিতং চৈৱ পুৰাণং পঞ্চলক্ষণম্।। (মৎসপুৰাণ, ৫৩/৬৪)

ভাৰতীয় সভ্যতা-সংস্কৃতিত পুৰাণসমূহৰ অতি উচ্চ স্থান পৰিলক্ষিত হয়। মনুই তেওঁৰ 'মনুস্মৃতি'ত বেদ আৰু পুৰাণক সমস্থান দি বেদৰ দৰে পুৰাণৰ পঠন আৰু শ্রৱণ পুণ্য বুলি উল্লেখ কৰিছে। (মনুস্মৃতি, ৩/২৩২)

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ প্রাচীন অসমত ৰচিত উল্লেখযোগ্য স্মৃতিশাস্ত্র তিনিখনৰ নাম লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ দামোদৰ মিশ্রৰ দ্বাৰা ৰচিত মধ্যযুগৰ স্মৃতিশাস্ত্রখনৰ নাম লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ 'যোগিনীতন্ত্র' নামৰ তন্ত্রপুথিখন কোন দুটা ভাগত বিভক্ত হৈছে?

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ 'যোগিনীতন্ত্র'ত কামৰূপক কি কি চাৰিটা ভাগত বিভক্ত কৰিছে?

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ মধ্যযুগত অসমত ৰচিত এখন উল্লেখযোগ্য পুৰাণৰ নাম লিখক।

.....

১.৫ নাটক

সংস্কৃত নাট্য সাহিত্যৰ সর্বাত্মক প্রেৰণা হ'ল ৰামায়ণ, মহাভাৰত আৰু পুৰাণসমূহ। মহাভাৰতৰ উদ্যোগ পর্বৰ ওপৰত বিদ্যাপঞ্চাননে স্বর্গদেউ প্রমত্ত সিংহৰ পৃষ্ঠপোষকতাত **শ্রীকৃষ্ণপ্রয়াণম্** নামৰ সংস্কৃত নাটক ৰচনা কৰে। আহোম নৃপতি লক্ষ্মী সিংহৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ধর্মদেৱ গোস্বামীয়ে **ধর্মোদয়** নামৰ সংস্কৃত প্রতীকাত্মক নাটক প্রণয়ন কৰে। নাটখনৰ বিষয়বস্তু মোৱামৰীয়া বিদ্রোহ, স্বর্গদেউ গৌৰীনাথ সিংহক ধর্মাৱতাৰ ৰূপে অংকিত কৰি মোৱামৰীয়াবিলাকক পাপৰ প্রতীক ৰূপে কল্পনা কৰা হৈছে। প্রতীকাত্মক এই নাটত ধর্মৰ জয়, অধর্মৰ পৰাজয় সূচিত হৈছে। শ্রীকৃষ্ণমিশ্রৰ প্রবোধচন্দ্রোদয় নাটৰ আর্হিত নাটখন ৰচিত হৈছে। সংস্কৃত নাটক আৰু অংকীয়া নাটৰ উপাদানৰ সংমিশ্রণত কবিচন্দ্র দ্বিজে স্বর্গদেউ শিৱসিংহৰ প্রেৰণাত ছটা অংকযুক্ত **কামকুমাৰহৰণ**, গৌৰীকান্ত দ্বিজে স্বর্গদেউ কমলেশ্বৰ সিংহৰ উদ্যোগত **বিষ্ণেশজন্মোদয়**, দীনদ্বিজে **শঙ্খচূড়ৱধ** ৰচনা কৰে। **কামকুমাৰহৰণ**ৰ বিষয়বস্তু হৰিবংশ আৰু ভাগৱতপুৰাণৰ পৰা লোৱা হৈছে, বিষ্ণেশজন্মেদয়ৰ বিষয়বস্তু ব্রহ্মবৈৱর্ত্তপুৰাণৰ পৰা গ্রহণ কৰা হৈছে। শংখচূড়ৱধৰ বিষয়বস্তু ব্রহ্মবৈৱর্ত্তপুৰাণৰ কাহিনীৰ আধাৰত বর্ণনা কৰা হৈছে। কাব্যখনত অসমীয়া গীত সংযোজন কৰা হৈছে।

জানি থোৱা ভাল

সংস্কৃত নাটক ঃ

আলংকাৰিক বিশ্বনাথে দৃশ্যকাব্যক ৰূপক আৰু উপৰূপক নামে দুটা ভাগত ভাগ কৰিছে। ৰূপক দহ প্রকাৰৰ- নাটক, প্রকৰণ, ভাণ, ব্যায়োগ, সমৱকাৰ,

ডিম, ঈহামৃগ, অঙ্ক, বীথী আৰু প্ৰহসন। ভৰত মুনিয়ে নাটকক 'লোকবৃত্তানুকৰণ' বুলি আখ্যা দিছে অর্থাৎ লোকবৃত্ত অনুকৰেণই নাটক। লোকবৃত্ত বা মানুহৰ জীৱনৰ ঘটনাক অভিনয়ৰ যোগেদি উপস্থাপন কৰিব পাৰিলেহে নাটকৰ পূৰ্ণৰস উপলব্ধি কৰিব পৰা যায়। দশৰূপকৰ প্ৰণেতা ধনঞ্জয়ৰ মতে অৱস্থাৰ অনুকৰণেই নাটক (অৱস্থানুকৃতিনাট্যম্)। বিশ্বনাথৰ মতে নাটকখন এটা প্ৰসিদ্ধ কাহিনীৰ ওপৰত আধাৰিত হ'ব লাগিব আৰু তাত পাঁচটা সন্ধি থাকিব লাগে। যেনে— মুখ, প্ৰতিমুখ, গর্ভ, বিমর্শ আৰু নির্বহণ। নাটকৰ অংকৰ সংখ্যা পাঁচটাৰ পৰা দহটাৰ ভিতৰত সীমিত হ'ব লাগে। নাটকৰ নায়কজন দিব্য (দেৱগুণসম্পন্ন) অথবা দিব্যাদিব্য (দেৱগুণসম্পন্ন হ'লেও মানৱৰূপে প্ৰতিভাত), ইতিহাস প্ৰসিদ্ধ বংশত জন্ম গ্ৰহণ কৰা, ধীৰ আৰু উদাত্ত ৰাজর্ষি গুণযুক্ত ব্যক্তি হ'ব লাগিব। শৃংগাৰ অথবা বীৰ ৰসৰ যিকোনো এটা নাটকৰ প্ৰধান ৰস আৰু অন্য ৰসসমূহ অপ্ৰধান হিচাপে থাকিব লাগিব। (সাহিত্য-দর্পণ, ৬/৭-১০)

প্ৰতীকাত্মক নাটক ঃ

প্ৰতীকাত্মক নাটকৰ লক্ষণ সংস্কৃত অলংকাৰ শাস্ত্ৰত উপলব্ধ নহয় যদিও নির্জীৱ পদার্থৰ ওপৰত জৈৱিক গুণ আৰোপণেই প্ৰতীকধর্মী নাটকৰ মূল বৈশিষ্ট্য বুলি ক'ব পাৰি। এনেধৰণৰ নাটকত মানুহৰ চিত্তবৃত্তিসমূহক চৰিত্ৰ হিচাপে উপস্থাপন কৰা হয়। সংস্কৃত প্ৰতীকধর্মী নাটকৰ ভিতৰত শ্ৰীকৃষ্ণমিশ্ৰৰ 'প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ম্' সবাতোকৈ জনপ্ৰিয়। নাটকখনত অংকিত প্ৰতীকাত্মক চৰিত্ৰসমূহৰ যোগেদি মানৱ চিত্তৰ কু-প্ৰবৃত্তিসমূহৰ অসাৰতা প্ৰতিপন্ন হৈছে।

১.৬ ব্যাকৰণ

প্ৰাচীন অসমত ষড় বেদাঙ্গৰ অন্যতম ব্যাকৰণৰ চর্চা হৈছিল। পুৰুষোত্তম বিদ্যাবাগীশে আঠোটা অধ্যায়ত **প্ৰয়োগৰত্নমালা** ব্যাকৰণ ৰচনা কৰে। পুৰুষোত্তম বিদ্যাবাগীশৰ পৃষ্ঠপোষক আছিল কোঁচ ৰজা নৰনাৰায়ণ। অসমত প্ৰয়োগৰত্নমালা ব্যাকৰণৰ যে ব্যাপক চর্চা হৈছিল তাক গ্ৰন্থখনৰ টীকাসমূহৰ পৰা জানিব পাৰি। তাৰ ভিতৰত চন্দ্ৰশেখৰ ভট্টাচার্যৰ 'চন্দ্ৰশেখৰ টীকা', জীৱেশ্বৰ ভট্টার্চাৰ 'ৰত্নমালা পঞ্জিকা', মহেন্দ্ৰ ভট্টাচার্যৰ 'ৰত্নমালা প্ৰদীপিকা টীকা' উল্লেখযোগ্য। নৰনাৰায়ণৰ আদেশমতে মন্দবুদ্ধিৰ শিক্ষার্থীসকলৰ বাবে এই ব্যাকৰণখন অতি সৰলভাৱে ৰচনা কৰিছিল। পাণিনিৰ অষ্টাধ্যায়ী ব্যাকৰণ অধ্যয়ন কৰি প্ৰণয়ন কৰিলেও ইয়াত যথেষ্ট মৌলিকতা আছে। গ্ৰন্থখনত সংজ্ঞা, সন্ধি, কৃৎ, তদ্ধিত প্ৰকৰণাদি বর্ণিত হৈছে।

১.৭ কাব্য

এতিয়া আপুনি অসমত সংস্কৃতত ৰচিত বিভিন্ন কাব্যৰ বিষয়ে থুলমূলভাৱে জানিব পাৰিব। প্ৰথমেই শ্ৰীকৃষ্ণলীলামৃতম্, সতী জয়মতী, শ্লোকমালা, পতাকান্যায়, প্ৰকামকামৰূপম্,

অবিনাশি, কৰিকৌতূহলম্, প্রশস্তিমূলক কাব্য, ব্যঞ্জনাপ্রপঞ্চসমীক্ষা আদি কেইখনমান উল্লেখযোগ্য কাব্যৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

১.৭.১ শ্রীকৃষ্ণলীলামৃতম্

অসমৰ সংস্কৃত ক্ষেত্রখনক সমৃদ্ধ কৰি থৈ যোৱা আধুনিক সংস্কৃত পণ্ডিতসকলৰ অন্যতম বৈকুণ্ঠনাথ চক্রৱর্ত্তীয়ে **শ্রীকৃষ্ণলীলামৃতম্** নামৰ মহাকাব্য ৰচনা কৰে। ভাগৱতপুৰাণৰ দশম স্কন্ধৰ অন্তর্গত পঞ্চমৰ পৰা তেত্রিছ অধ্যায়লৈ পৰিব্যাপ্ত হৈ থকা বিষয়বস্তু এই কাব্যখনত সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে। প্রধানকৈ তোটক ছন্দত ৰচিত কাব্যখন শ্রীকৃষ্ণৰ জন্মবৃত্তান্তেৰে আৰম্ভ হৈছে আৰু ৰাসক্রীড়াৰে সমাপ্ত হৈছে। কাব্যখনৰ অৱতৰণিকাত কবিয়ে ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ প্রতি প্রণিপাত জনাই তেওঁৰ অনুগ্রহ কামনা কৰিছে। ভগৱান কৃষ্ণই বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন ৰূপ গ্রহণ কৰাৰ বর্ণনা দি কবিয়ে অন্য সকলো দেৱতাৰ ওপৰত তেওঁৰ শ্রেষ্ঠত্ব প্রতিপাদন কৰিছে। কাব্যখনৰ শেষৰ অংশত ৰাসলীলাৰ তাৎপর্য প্রতিপাদন কৰি কোৱা হৈছে যে যিসকল ক্ষুধার্ত্ত, দৰিদ্র, ত্রাসিত ব্যক্তিয়ে কৃষ্ণক অন্তঃকৰণেৰে ভক্তি কৰে তেওঁলোকে জীৱনত কোনোধৰণৰ কু-পৰিণাম ভোগ কৰিবলগীয়া নহয়। কাব্যখনৰ ভাষা অতি প্রাঞ্জল আৰু সহজে বোধগম্য। কাব্যখনৰ এনে বৈশিষ্ট্যই প্রসাদগুণ সৃষ্টিত অধিক অৰিহণা যোগাইছে। কেতিয়াবা একেটা শব্দই একেটা অর্থত একাধিকবাৰ প্রয়োগ হৈছে। ফলত বর্ণনাই চমৎকাৰিতা লাভ কৰিছে। কাব্যখনত ভাগৱতপুৰাণ, গীতগোবিন্দ, নৈষধচৰিত প্রভৃতি কাব্যৰ প্রভাৱ স্পষ্ট।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ ঃ 'ধর্মোদয়' নামৰ সংস্কৃত প্রতীকাত্মক নাটকখন কোনে প্রণয়ন কৰে?

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ 'বিঘ্নেশজন্মোদয়'ৰ বিষয়বস্তু ক'ৰ পৰা গ্রহণ কৰা হৈছে?

.....

প্রশ্ন নং ৮ ঃ পুৰুষোত্তম বিদ্যাবাগীশৰ পৃষ্ঠপোষক ৰজাজন কোন?

.....

প্রশ্ন নং ৯ ঃ 'প্রয়োগৰত্নমালা' ব্যাকৰণৰ এটা টীকাৰ নাম লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ১০ ঃ 'শ্রীকৃষ্ণলীলামৃতম্' কাব্যখন প্রধানকৈ কোনটো ছন্দত ৰচিত হৈছে?

.....

১.৭.২ সতী জয়মতী

নলবাৰী জিলাৰ কৈঠালকুছিত ১৯০২ চনত জন্ম গ্ৰহণ কৰা ভৱদেৱ ভাগৱতীৰ কাব্য-মনীষাক সমৃদ্ধ কৰা কাব্যখন হ'ল **সতী জয়মতী**। তিনিটা প্ৰৱাহত বিভক্ত কাব্যখন মধ্যযুগৰ অসমৰ ইতিহাসৰ এটা অৱিস্মৰণীয় ঘটনাৰ আধাৰত ৰচিত। জেৰেঙা পথাৰত স্বামীৰ মংগলৰ বাবে জীৱন ত্যাগ কৰা মহাসতী জয়মতীক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই কাব্যখনৰ বিষয়বস্তু গঢ় লৈছে। প্ৰথম প্ৰৱাহত প্ৰাচীন কামৰূপৰ বশিষ্ঠাশ্ৰম, কামাখ্যা শক্তিপীঠ তথা এই পুণ্যভূমিৰ সুযোগ্য সন্তান ভগদত্ত, নৰক, চিলাৰায়, লাচিত বৰফুকন, চুকাফা, শংকৰদেৱ, হৰিদেৱ আদিৰ বৰ্ণনা, দ্বিতীয় প্ৰবাহত গদাপাণি আৰু জয়মতীৰ যুগ্মজীৱনৰ বৰ্ণনা আৰু তৃতীয় প্ৰবাহত জয়মতীৰ আত্মাহুতিৰ বৰ্ণনাই মুখ্য বৰ্ণনীয় বিষয়। কাব্যখনৰ প্ৰথম, দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় প্ৰবাহত যথাক্ৰমে মালিনী, মন্দাক্ৰান্তা আৰু বংশস্থবিল ছন্দৰ প্ৰয়োগ কৰিছে। আনহাতে প্ৰথম, দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় প্ৰৱাহৰ শেষৰ শ্লোকটো যথাক্ৰমে স্ৰগ্ধৰা, শার্দূলবিক্রীড়িত আৰু লীলাখেল ছন্দত ৰচিত হৈছে। অনুপ্ৰাস, যমক, উপমা, অপহ্নুতি, অর্থান্তৰন্যাস আদি অলংকাৰৰ সুপ্ৰয়োগে কাব্যখনৰ কাব্যিক সৌষ্ঠৱ বৃদ্ধি কৰিছে।

অপহ্নুতি অলংকাৰ ঃ

অপহ্নৱ মানে গোপন কৰা। প্ৰকৃত বস্তুটোক (উপমেয়ক) গোপন কৰি বা প্ৰতিষেধ কৰি তাৰ ঠাইত অন্য এক অপ্ৰকৃত বস্তুক (উপমানক) স্থাপন কৰিলে অপহ্নুতি অলংকাৰ হয়। উপমেয়ক প্ৰত্যক্ষ বা পৰোক্ষভাবে প্ৰত্যাখ্যান কৰি উপমানৰ সৌন্দৰ্য বঢ়াই তোলাই অপহ্নুতি অলংকাৰৰ বৈশিষ্ট্য।

১.৭.৩ শ্লোকমালা

ভৱদেৱ ভাগৱতীৰ অনবদ্য কৃতি **শ্লোকমালা** হ'ল পদ্যাত্মক ৰচনা। ভিন্নধর্মী বিষয়েৰে পৰিপুষ্ট কাব্যখনত আৰম্ভণিতে কবিয়ে মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীৰ প্ৰতি গভীৰ শ্ৰদ্ধাঞ্জলি জ্ঞাপন কৰিছে। কবিয়ে মত পোষণ কৰিছে যে যিসকলে গান্ধীৰ নীতি-আদর্শক অনুসৰণ কৰে তেওঁলোকেহে পৃথিৱীত সুখ ভোগ কৰিব পাৰে। কবিয়ে ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ ধাৰক আৰু বাহক সংস্কৃত ভাষাৰ জয়গান গাইছে। কাব্যখনত কবিয়ে তেওঁৰ জন্মভূমিৰ প্ৰতি গভীৰ প্ৰেম চাৰিটা স্তোত্ৰৰ জৰিয়তে ব্যক্ত কৰিছে। ভাৰতমাতাৰ সু-সন্তান ড০ ৰাজেন্দ্ৰ প্ৰসাদ, জৱাহৰলাল নেহৰু, বিজয়লক্ষ্মী পণ্ডিত আদিৰ নেতৃত্বক শ্ৰদ্ধাৰে সোঁৱৰণ কৰিছে। বিদ্যাৰ অপাৰ মহিমা কবিয়ে সুন্দৰকৈ বর্ণনা কৰিছে। কাব্যখনৰ সর্বমুঠ ২২০টা শ্লোকৰ সৰহ সংখ্যক শ্লোকেই অনুষ্টুপ্ ছন্দত বিৰচিত। সৰল ভাষা, দীর্ঘ সমাসৰ অনুপস্থিতি, সপ্তমী বিভক্তিযুক্ত শব্দৰ সঘন প্ৰয়োগ কাব্যখনৰ বৈশিষ্ট্য।

১.৭.৪ পতাকাম্নায়

অসমৰ সংস্কৃত ক্ষেত্রখনক সমৃদ্ধ কৰি থৈ যোৱা সংস্কৃত পণ্ডিতৰ ভিতৰত অন্যতম আচার্য্য মনোৰঞ্জন শাস্ত্রী দৰং জিলাৰ ভেৰুৱাত ১৯১১ চনত জন্ম গ্রহণ কৰে। তেওঁৰ দ্বাৰা বিৰচিত **পতাকাম্নায়** নামৰ কাব্যখনত ভাৰতবর্ষৰ ৰাষ্ট্রীয় প্রতীক আৰু জাতীয় পতাকাৰ দার্শনিক তাৎপর্য ছন্দৱদ্ধ ৰূপত বর্ণনা কৰিছে। কাব্যখন পূর্বার্দ্ধ আৰু উত্তৰার্দ্ধ নামে দুটা ভাগত বিভক্ত হৈছে। 'জনমনোৰঞ্জনী' নামৰ কবিৰ স্বৰচিত টীকা সন্নিৰিষ্ট কাব্যখনত ৰাষ্ট্রীয় প্রতীক অশোক চক্রত খোদিত 'সত্যমেৱ জয়তে' কথাষাৰৰ দার্শনিক ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে। কবিৰ মতে **'মুণ্ডকোপনিষদ'ত** উপলব্ধ এই কথাষাৰে বেদ-উপনিষদ আশ্রিত ভাৰতীয় সমাজত থকা সত্য নিষ্ঠতাৰ ধাৰণাক প্রতিফলিত কৰে। কাব্যখনৰ জৰিয়তে ভাৰতীয় দর্শনৰ ওপৰত কবিৰ গভীৰ জ্ঞানৰ পৰিচয় পোৱা যায়। কাব্যখনত মহাভাৰত, মুণ্ডকোপনিষদ, মৎস্যপু�ৰাণ, শ্রীমদ্ভগবদ্ গীতা প্রভৃতি শাস্ত্রৰ প্রত্যক্ষ তথা পৰোক্ষ প্রভাৱ পৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। মুঠ ১৭১টা শ্লোকযুক্ত কাব্যখনত অনুষ্টুপ্, ইন্দ্রবংশা, মালিনী, স্রগ্ধৰা আদি ছন্দ প্রয়োগ হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

জানি থোৱা ভাল

মুণ্ডক উপনিষদ ঃ

মুণ্ডক অথর্ৱবেদৰ তিনিখন উপনিষদৰ অন্যতম। ইয়াত ঋষি অঙ্গিৰসে তেওঁৰ শিষ্য শৌনকৰ প্রতি আগবঢ়োৱা প্রবচনসমূহ লিপিবদ্ধ কৰা হৈছে। এইখন উপনিষদত তিনিটা মুণ্ডক (অধ্যায়) আছে আৰু প্রত্যেক মুণ্ডকত দুটাকৈ খণ্ড আছে। মুণ্ডক উপনিষদত বিদ্যা আৰু অপৰা বিদ্যাৰ লক্ষণ, উদ্দেশ্য আৰু ফল, পৰমাত্মাৰ স্বৰূপ, জীৱাত্মা আৰু পৰমাত্মাৰ ভেদাভেদ সম্বন্ধে আলোচনা কৰা হৈছে। 'সত্যমেৱ জয়তে' এই উক্তিটো মুণ্ডকোপনিষদৰ তৃতীয় মুণ্ডকত পোৱা যায়।

১.৭.৫ প্রকামকামৰূপম্

বিদগ্ধ সংস্কৃত পণ্ডিত আচার্য্য মনোৰঞ্জন শাস্ত্রীয়ে নটা উচ্ছ্বাসযুক্ত **প্রকামকামৰূপম্** নামে সংস্কৃত কাব্য প্রণয়ন কৰে। সর্বমুঠ ৩৭৬টা শ্লোক সন্নিৰিষ্ট কাব্যখনত কবিয়ে প্রাচীন কামৰূপৰ নাম-মাহাত্ম্য বর্ণনা কৰিছে। সেই সময়ৰ সামাজিক পৰিবেশৰ চিত্র দাঙি ধৰি কবিয়ে কৈছে যে কামৰূপৰ নাৰীসকল আছিল মধুৰভাষী, সহনশীল, সজ আচাৰ-ব্যৱহাৰযুক্ত তথা পুৰুষসকল সুন্দৰ, ধার্মিক তথা পৰিশ্রমী। কাব্যখনত কামৰূপৰ বৌদ্ধ দার্শনিক আচার্য ধর্মকীর্তি, কুমাৰিলভট্ট, নীলাম্বৰাচার্য, পুৰুষোত্তম বিদ্যাবাগীশ প্রভৃতি প্রসিদ্ধ পণ্ডিতৰ গৰিমা কীর্ত্তন কৰিছে। কাব্যখনত কামৰূপৰ চহকী সাংস্কৃতিক ঐতিহ্যৰ পৰিচয় পোৱা যায়। কামাখ্যা, হয়গ্রীৱ মাধৱ,

পোৱা-মক্কা আদি তীর্থস্থানে ধর্মীয় ঐক্য-সংহতি সাধনত অগ্রণী ভূমিকা গ্রহণ কৰিছে। নৱনাৰায়ণ, চিলাৰায়, ভাস্কৰবর্মা প্রভৃতি অসমৰ নৃপতিসকলৰ গৌৰৱ গাথা বর্ণনাৰ দ্বাৰা তদানীন্তন কালৰ ৰাজনৈতিক পৰিবেশৰ পৰিচয় পোৱা যায়। ৩৭৬টা শ্লোকত ৰচিত কাব্যখন অনুপ্রাস, উপমা, অর্থান্তৰন্যাস আদি অলংকাৰেৰে সমৃদ্ধ হৈছে।

জানি থোৱা ভাল

উপমা অলংকাৰ ঃ

উপমা শব্দৰ অর্থ তুলনা। একে বাক্যতে বিৰুদ্ধধর্মবর্জিত দুটা বস্তুৰ মাজত যদি সাদৃশ্য কথিত হয় তেন্তে তাক উপমা অলংকাৰ বোলা হয়। (সাম্যং বাচ্যমবৈধর্ম্যং বাক্যৈক্য উপমা দ্বয়োঃ — সাহিত্য-দর্পণ)। সাদৃশ্যমূলক অলংকাৰসমূহৰ ভিতৰত উপমা জননী স্বৰূপা। ৰাজশেখৰে উপমাক 'অলংকাৰশিৰোৰত্ন' আখ্যা দিছে—

অলংকাৰশিৰোৰত্নং সর্বস্বং কাব্যসম্পদাম্।
উপমা কবিবংশস্য মাতৈবেতি মতির্মম।।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১১ ঃ 'সতী জয়মতী' কাব্যখনৰ কবি কোন?

.....

প্রশ্ন নং ১২ ঃ 'শ্লোকমালা' কাব্যখনত সর্বমুঠ কিমানটা শ্লোক আছে?

.....

প্রশ্ন নং ১৩ ঃ 'জনমনোৰঞ্জনী' নামৰ টীকা কোনে ৰচনা কৰিছিল?

.....

প্রশ্ন নং ১৪ ঃ 'প্রকামকামৰূপম্'ত কেইটা উচ্ছ্বাস আছে?

.....

১.৭.৬ অবিনাশি

প্রাচ্যতত্ত্ববিদ, বিচক্ষণ পণ্ডিত ড০ বিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্রীৰ ১৯১৮ চনত জন্ম হৈছিল লখিমপুৰ জিলাৰ পাণবাৰীত। তেওঁ '**অবিনাশি**' নামে এখন সংস্কৃত ঐতিহাসিক উপন্যাস ৰচনা কৰে। খ্রীষ্টীয় সপ্তম শতিকাৰ প্রাগ্‌জ্যোতিষৰ ৰজা ভাস্কৰবর্মাই থানেশ্বৰৰ ৰজা হর্ষবর্ধনৰ সৈতে মিত্রতা কৰি গৌড়ৰ নৰাৰ শশাংকৰ বিৰুদ্ধে কৰা যৌথ অভিযানেই কাব্যখনৰ ঐতিহাসিক পটভূমি। ভাস্কৰবর্মা আৰু মহাকাল মন্দিৰত দেৱদাসীৰূপে সমর্পিতা দেৱস্বামীৰ পালিতা কন্যা অপূর্ব সুন্দৰী মাধৰীৰ প্রণয় কাহিনী কাব্যখনৰ মুখ্য বিষয়বস্তু। কাব্যখনৰ মুখ্য ৰস **শৃংগাৰ** যদিও হাস্য, **কৰুণ** আদি অপ্রধান ৰসো প্রয়োগ হোৱা দেখা যায়। ভাস, কালিদাস, ভাৰবি আদি প্রাচীন সংস্কৃত কবিসকলৰ আংশিক

প্ৰভাৱ কাব্যখনত পৰিলক্ষিত হয়। এই উপন্যাসখনে ১৯৮৭ চনত সংস্কৃত গ্ৰন্থ শিতানত সাহিত্য অকাডেমি বঁটা লাভ কৰে।

জানি থোৱা ভাল

শৃংগাৰ ৰস ঃ

ৰস-পিপাসুসকলৰ মাজত শৃংগাৰৰসে সদায় আদৰ পাই আহিছে। শৃংগাৰ ৰসৰ স্থায়ীভাৱ হ'ল ৰতি। মিলনৰ কাৰণে স্ত্ৰী-পুৰুষৰ পৰস্পৰৰ যি প্ৰৱল আসক্তি জন্মে তাকে শৃংগাৰ বোলে। শৃংগাৰ ৰস দুই প্ৰকাৰৰ— সম্ভোগ আৰু বিপ্ৰলম্ভ শৃংগাৰ।*

কৰুণ ৰস

কৰুণ ৰসৰ স্থায়ীভাৱ হ'ল শোক। ধনঞ্জয়ৰ মতে ঈপ্সিত বস্তুৰ বিনাশ আৰু অনীপ্সিত বস্তুৰ প্ৰাপ্তিয়েই দৰ্শকৰ অন্তৰত শোকৰ সৃষ্টি কৰে (ইষ্টনাশাদনিষ্টাপ্তৌ শোকাত্মা কৰুণোহনুমতম্- দশৰূপক, ৪/৮১)। বিশ্বনাথ কবিৰাজেও ধনঞ্জয়ৰ মতবাদক সমৰ্থন কৰা দেখা যায় (ইষ্টনাশাদনিষ্টাপ্তেঃ কৰুণাখ্যো ৰসো ভৱেৎ - সাহিত্য-দৰ্পণ, ৩/২২২)। প্ৰসিদ্ধ আলংকাৰিক জগন্নাথৰ মতে পুত্ৰৰ মৃত্যু আৰু বিচ্ছেদে ব্যগ্ৰতাৰ সৃষ্টি কৰে আৰু ইয়াকে শোক বুলি কোৱা হয় (পুত্ৰাদিবিয়োগমৰণাদিজন্মা বৈক্লবাখ্যাশ্চিত্ত বৃত্তিবিশেষঃ শোকঃ - ৰসগংগাধৰ, পৃ. ১৪১)

১.৭.৭ কৰিকৌতূহলম্

নলবাৰী জিলাৰ বনগাঁওৰ বটুনাথ চক্ৰৱৰ্ত্তীয়ে **কৰিকৌতূহলম্** নামৰ ১০৩টা **প্ৰহেলিকা** (সাঁথৰ) যুক্ত ছন্দৱদ্ধ কাব্য ৰচনা কৰে। কাব্যখনৰ আৰম্ভণিতে তিনিটা মংগলাচৰণশ্লোকত শিৱ-পাৰ্বতীৰ স্তুতি কৰা হৈছে। কাব্যখনত অনুপ্ৰাস, যমক আদি শব্দালংকাৰৰ সুপ্ৰয়োগ প্ৰত্যক্ষ কৰিব পাৰি। কাব্যখনত মুঠ ১৮টা সমবৃত্তীয় ছন্দৰ প্ৰয়োগ দেখিবলৈ পোৱা যায়।

জানি থোৱা ভাল

প্ৰহেলিকা ঃ

কোনো এক গূঢ়ার্থক কথা যিটো অনুমানৰ দ্বাৰাইহে বোধগম্য হয় তাকে প্ৰহেলিকা আখ্যা দিব পাৰি। বিশ্বনাথ কবিৰাজে সাহিত্য-দৰ্পণত প্ৰহেলিকাক অলংকাৰৰ মৰ্য্যাদা দিবলৈ অস্বীকাৰ কৰিছে। তেওঁৰ মতে অলংকাৰ ৰসৰ উপকাৰক কিন্তু প্ৰহেলিকা ৰসৰ পৰিপন্থী। (ৰসস্য পৰিপন্থিত্বান্নালংকাৰঃ প্ৰহেলিকা। উক্তিবৈচিত্ৰ্যমাত্ৰং সা চ্যুতদত্তাক্ষৰাদিকা।।

সাহিত্য-দৰ্পণ, ১০/১৩

১.৭.৮ প্রশস্তিমূলক কাব্য

অসমত স্বতন্ত্র *প্রশস্তিমূলক* কাব্যৰ প্রণয়নৰ ক্ষেত্রত অধ্যাপক মুকুন্দ মাধৱ শর্মাৰ '**স্তুতিপ্রশস্তিমঞ্জৰী**' উল্লেখযোগ্য। সৰল সংস্কৃত ভাষাত প্রণয়ন কৰা কাব্যখনত সন্নিৱিষ্ট প্রশস্তিবোৰক চাৰিটা ভাগত ভগাব পাৰি— দেৱ-দেৱী বিষয়ক, মহাপুৰুষ তথা বিশিষ্ট ব্যক্তি বিষয়ক, অনুষ্ঠান বিষয়ক আৰু অন্যান্য সানমিহলি প্রশস্তি। কাব্যখনত স্বকীয় কর্মক্ষেত্রত প্রতিভাৰ পৰিচয় দিয়া অসমকে ধৰি ভাৰতবর্ষৰ বিভিন্ন প্রান্তৰ ব্যক্তিবিশেষৰ প্রশস্তি আছে। কাব্যখনৰ গদ্য আৰু পদ্য উভয়বিধ প্রশস্তিতে অর্থগৌৰৱ তথা প্রকাশৰ সাৱলীলতা প্রত্যক্ষ কৰিব পাৰি। ড০ ৰবীন্দ্র নাথ শর্মাৰ '**প্রশস্তিমালিকা**' প্রশস্তি কাব্যৰ এক সুন্দৰ নিদর্শন। সর্বমুঠ বত্রিশটা সংস্কৃত প্রশস্তি থকা কাব্যখন প্রধানকৈ অনুষ্টুপ ছন্দত বিৰচিত। যথার্থ অর্থবোধৰ শব্দ চয়নেৰে আৰু ভাৱৰ স্পষ্টতাৰে মহীয়ান উক্ত কাব্য। অধ্যাপক উমাকান্ত দেৱ শর্মা-শাস্ত্রী-তর্ক-ব্যাকৰণ-তীর্থৰ ৰচিত 'প্রশস্তি-মঞ্জৰী' (২০০৬) এখন উল্লেখযোগ্য প্রশস্তি কাব্য।

জানি থোৱা ভাল

প্রশস্তিমূলক কাব্য ঃ

প্র-পূর্বক শংখ্ ধাতুত ক্তিন্ প্রত্যয় যোগ হৈ 'প্রশস্তি' শব্দটো নিষ্পন্ন হৈছে। প্রশস্যজনৰ প্রশংসা বা স্তুতি গদ্য বা পদ্যৰ মাধ্যমত যি কাব্যত কৰা হয় তাকে প্রশস্তিমূলক কাব্য বোলে। প্রাচীন কালৰে পৰা শিলালিপি আৰু তাম্রলিপিত সমুদ্রগুপ্ত, ভাস্কৰবর্মা প্রভৃতি ৰজাৰ প্রশস্তি পোৱা যায়।

১.৭.৯ ব্যঞ্জনাপ্রপঞ্চসমীক্ষা

ডিব্রুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্রাক্তন উপাচার্য অধ্যাপক মুকুন্দ মাধৱ শর্মাই তুলনাত্মক প্রতীকবাদৰ ওপৰত '**ব্যঞ্জনাপ্রপঞ্চসমীক্ষা**' প্রণয়ন কৰে। ছটা অধ্যায়যুক্ত গ্রন্থখনৰ প্রথম তিনিটা অধ্যায়ৰ নামকৰণ পূর্বমীমাংসা, পিছৰ তিনিটা অধ্যায়ৰ নামকৰণ উত্তৰমীমাংসা কৰা হৈছে। গ্রন্থকাৰে অলংকাৰ শাস্ত্র, ব্যাকৰণশাস্ত্র তথা ন্যায়দর্শন আদিত ব্যঞ্জনা নামৰ শব্দ শক্তিৰ উৎস বিচাৰ কৰাৰ লগতে কেতবোৰ অর্থালংকাৰৰ লগত ব্যঞ্জনাৰ নিকট সম্পর্ক উদাহৰণ সহ উপস্থাপন কৰিছে।

১.৭.১০ অনূদিত কাব্য

বিশ্বকবি ৰবীন্দ্রনাথ ঠাকুৰৰ 'গীতাঞ্জলী' কাব্যখনৰ সংস্কৃত ভাষাত **গীতাঞ্জলী-সংস্কৃতম্** নামে ছন্দৱদ্ধ ৰূপত অনুবাদ কৰে অধ্যাপক কামিনী কুমাৰ অধিকাৰীয়ে। অনূদিত কাব্যখনে ভাৰতবর্ষৰ তদানীন্তন প্রসিদ্ধ পণ্ডিতসকলৰ দৃষ্টি আকর্ষণ কৰিবলৈ

সক্ষম হৈছিল। যথার্থ শব্দ নির্বাচন কৰি স্বকীয় ভাৱক প্রকাশ কৰাত অনুবাদক সফল হৈছে। বিহগী কবি ৰঘুনাথ চৌধাৰীৰ 'কেতেকী' নামৰ কাব্যখন মনোৰঞ্জন শাস্ত্রীয়ে সংস্কৃত ভাষালৈ অনুবাদ কৰে। **কেতকী কাব্যম্** নামেৰে প্রসিদ্ধ অনূদিত কাব্যখনত পাঁচটা তৰংগ আছে। কাব্যখনত কেতবোৰ অসমীয়া শব্দৰ সংস্কৃতকৰণ মনকৰিবলগীয়া। সংস্কৃত শব্দসম্ভাৰৰ সুচাৰুপ্রয়োগ কাব্যখনৰ উল্লেখযোগ্য দিশ। ৰঘুনাথ চৌধাৰীৰ **নৱমল্লিকা** গ্রন্থখন একে নামেৰে সংস্কৃত ভাষালৈ পণ্ডিত বিপিন চন্দ্র গোস্বামীয়ে অনুবাদ কৰে। ৰঘুনাথ চৌধাৰীৰ নৱমল্লিকাত সন্নিৰিষ্ট নটা গল্পৰ সৰল আৰু মনোগ্রাহী সংস্কৃত **অনুবাদ** দেখিবলৈ পোৱা যায়। কাব্যখনত মুক্তক, চূর্ণক, বৃত্তগন্ধি ইত্যাদি সংস্কৃত গদ্যৰ প্রয়োগ পৰিলক্ষিত হয়। অধ্যাপক দীপক কুমাৰ শর্মাই কুমাৰ ভাস্কৰ বর্মা সংস্কৃত আৰু পু�ৰাতন অধ্যয়ন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচার্য পদত কার্যনির্বাহ কৰি থকা সময়তে পয়ষষ্ঠিজন কবিৰ এশটা অসমীয়া পদ্যৰ সংস্কৃত অনুবাদ কৰে **অসমা বাঙ্ময়ী** নামৰ গ্রন্থখনত। অসমীয়া কবিতাৰ ৰস-ভাৱ বিষয়ে সংস্কৃত কাব্যৰস পিপাসুসকলক কিছু আভাস দিয়াই গ্রন্থকাৰৰ উদ্দেশ্য। কাব্যখনত অধ্যাপক শর্মাৰ কবিপ্রতিভা তথা অসমীয়া আৰু সংস্কৃত ভাষাজ্ঞানৰ নিপুণতা প্রকাশিত হৈছে।

জানি থোৱা ভাল

অনুবাদ ঃ

এটা ভাষাৰ ৰচনা আন এটা ভাষালৈ ৰূপান্তৰিত কৰাকে সাধাৰণ অর্থত 'অনুবাদ' আখ্যা দিয়া হয়। বিশ্বৰ সকলো অঞ্চলৰ সকলো ৰচনা মূল উৎস ভাষাত হৃদয়ংগম কৰাতো সম্ভৱ নহয়। বিশ্বৰ অন্য সাহিত্যৰ সম্ভেদ অথবা ৰসাস্বাদন কৰিবৰ বাবে অনুবাদৰ প্রয়োজন হয়। অনুবাদকৰ উৎস ভাষা (source language) আৰু লক্ষ্য ভাষাৰ (target language) ওপৰত গভীৰ ব্যুৎপত্তি থাকিলেহে অনুবাদ শুদ্ধ আৰু সম্পূর্ণ হয়। সাম্প্রতিক সময়ত অনুবাদ কলাৰ গুৰুত্ব বাঢ়ি অহা পৰিলক্ষিত হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১৫ ঃ অসমত ৰচিত সংস্কৃত উপন্যাসখনৰ নাম লিখা।

.....

প্রশ্ন নং ১৬ ঃ 'কৰিকৌতূহলম্' কাব্যখন কোনে ৰচনা কৰে?

.....

প্রশ্ন নং ১৭ ঃ 'প্রশস্তিমালিকা'ত সর্বমুঠ কেইটা সংস্কৃত প্রশস্তি আছে?

.....

প্ৰশ্ন নং ১৮ ঃ অধ্যাপক মুকুন্দ মাধৱ শর্মাৰ তুলনাত্মক প্ৰতীকবাদৰ ওপৰত ৰচিত গ্ৰন্থখনৰ নাম লিখক।

.....

প্ৰশ্ন নং ১৯ ঃ 'গীতাঞ্জলী'ৰ ৰচক কোন?

.....

প্ৰশ্ন নং ২০ ঃ ৰঘুনাথ চৌধাৰীৰ 'নৱমল্লিকা' গ্ৰন্থখন সংস্কৃত ভাষালৈ কোনে অনুবাদ কৰে?

.....

১.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টোত আমি নিম্নলিখিত বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলো ঃ

- প্ৰাচীন অসমৰ সংস্কৃত ভাষা-সাহিত্যৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলে।
- অসমৰ প্ৰসিদ্ধ সংস্কৃত কবিসকলৰ কাব্যৰ বিষয়ে অৱগত হ'ল।
- আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাৰ পৰা সংস্কৃতলৈ অনূদিত কাব্যসমূহৰ বিষয়ে ধাৰণা লাভ কৰিলে।
- অসমৰ সংস্কৃত চৰ্চাৰ পৰিৱেশৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিলে।

১.৯ অধিক জানিবলৈ

১) গোস্বামী, মালিনী (১৯৯৮); *অসমত সংস্কৃত চৰ্চাৰ ইতিহাস*, যোৰহাট, অসম সাহিত্য সভা।

২) শর্মা, দীপক কুমাৰ (২০০৩); *অপাৰে কাব্যসংসাৰে*, নলবাৰী, কিতাপ ঘৰ।

৩) শর্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ (১৯৬২); *ৰূপকত্ৰয়ম্*, যোৰহাট, অসম সাহিত্য সভা।

৪) গোস্বামী (ড°) ভাৰতী, বুজৰবৰুৱা, (ড°) কল্পিতা, (২০১২), *লৌহিত্য তীৰত সংস্কৃত চৰ্চা*, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

৫) Barpujari, H. K. (1990); *The Comprehensive History of Assam*, Guwahati, Publication Board of Assam.

৬) Barua, B. K. (1969); *A Cultural History of Assam*, Vol. I, Guwahati,

Bina Library.

৭) Barua, K. L. (1988); *Early History of Kamrupa*, Guwahati, Lawyers Book Stall.

৮) Shastri, B. N. (1998); *Sanskrit in Assam Through the Ages*, New Delhi, Rastriya Sanskrit Sansthan.

১.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্রাচীন অসমত ৰচিত উল্লেখযোগ্য স্মৃতিশাস্ত্র তিনিখন হ'ল - 'ধৰলসংগ্রহ', 'স্মৃতিসমুচ্চয়', 'অন্ধুকসংহিতা'।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ দামোদৰমিশ্রৰ দ্বাৰা ৰচিত মধ্যযুগৰ স্মৃতিশাস্ত্রখন হ'ল 'গংগাজল'।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'যোগিনীতন্ত্র' নামৰ তন্ত্রপুথিখন পূর্বখণ্ড আৰু উত্তৰখণ্ড নামে দুটা ভাগত বিভক্ত হৈছে।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'যোগিনীতন্ত্র'ত কামৰূপক ৰত্নপীঠ, কামপীঠ, স্বর্ণপীঠ আৰু সৌমাৰপীঠ এই চাৰিটা ভাগত বিভক্ত কৰিছে।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মধ্যযুগত অসমত ৰচিত এখন উল্লেখযোগ্য পু�ৰাণৰ নাম হ'ল কালিকা পুৰাণ।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'ধর্মোদয়' নামৰ সংস্কৃত প্রতীকাত্মক নাটকখন ধর্মদেৱ গোস্বামীয়ে প্রণয়ন কৰে।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'বিঘ্নেশজন্মোদয়'ৰ বিষয়বস্তু ব্রহ্মবৈৱর্ত্ত পুৰাণৰ পৰা গ্রহণ কৰা হৈছে।

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পুৰুষোত্তম বিদ্যাবাগীশৰ পৃষ্ঠপোষক ৰজাজন হ'ল নৰনাৰায়ণ।

৯ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্রয়োগৰত্নমালা ব্যাকৰণৰ এটা টীকাৰ নাম চন্দ্রশেখৰ টীকা।

১০ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'শ্রীকৃষ্ণলীলামৃতম্' কাব্যখন প্রধানকৈ তোটক ছন্দত ৰচিত হৈছে।

১১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'সতী জয়মতী' কাব্যখনৰ কবি হ'ল ভৱদেৱ ভাগৱতী।

১২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'শ্লোকমালা' কাব্যখনত সর্বমুঠ ২২০ টা শ্লোক আছে।

১৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ জনমনোৰঞ্জনী' নামৰ টীকা মনোৰঞ্জন শাস্ত্রীয়ে ৰচনা কৰিছিল।

১৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'প্রকামকামৰূপম্'ত নটা উচ্ছ্বাস আছে।

১৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ অসমত ৰচিত সংস্কৃত উপন্যাসখন হ'ল 'অবিনাশি'।

১৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'কৰিকৌতূহলম্' কাব্যখন বটুনাথ চক্রৱর্ত্তীয়ে ৰচনা কৰে।

১৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'প্রশস্তিমালিকা'ত সর্বমুঠ বত্রিশটা সংস্কৃত প্রশস্তি আছে।

১৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অধ্যাপক মুকুন্দ মাধৱ শর্মাৰ তুলনাত্মক প্রতীকবাদৰ ওপৰত ৰচিত গ্রন্থখনৰ নাম হ'ল 'ব্যঞ্জনাপ্রপঞ্চসমীক্ষা'।

১৯ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'গীতাঞ্জলী'ৰ ৰচক হ'ল ৰবীন্দ্রনাথ ঠাকুৰ।

২০ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰঘুনাথ চৌধাৰীৰ 'নৱমল্লিকা' গ্রন্থখন সংস্কৃত ভাষালৈ অনুবাদ কৰে পণ্ডিত বিপিন চন্দ্র গোস্বামীয়ে।

১.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধর্মী প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ অসমত সংস্কৃত চর্চাৰ ঐতিহ্যৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ প্রাচীন আৰু মধ্যযুগৰ অসমত স্মৃতিশাস্ত্র চর্চাৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

(খ) চুটি প্রশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ অসমৰ তন্ত্র সাহিত্যত যোগিনীতন্ত্রৰ স্থান চমুকৈ লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ 'সতী জয়মতী' কাব্যখনৰ বিষয়বস্তু চমুকৈ বর্ণনা দিয়ক।

(গ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ আচার্য্য মনোৰঞ্জন শাস্ত্রীৰ 'প্রকামকামৰূপম্' নামৰ কাব্যখনৰ সংক্ষিপ্ত পৰিচয় দাঙি ধৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ অসমত আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাৰ পৰা সংস্কৃতলৈ অনূদিত কাব্যসমূহৰ বিষয়ে এটি বহলাই লিখক।

*** ***** ***